

Nutrition considerations and its significance

Fayzullaeva MAVLYUDA¹

Termez State university

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2021

Received in revised form

15 September 2021

Accepted 20 October 2021

Available online

15 November 2021

Keywords:

food,
nutrition or eating,
material culture,
anthropology,
national cuisine.

ABSTRACT

One of the actively researched topics in modern anthropology is the topic of food culture. This article examines a complex direction, from the traditional ethnographic description of food to views on the modern humanitarian, social and natural spheres.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss10/S-pp122-126>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Таомланишга доир мулоҳазалар ва унинг аҳамияти

Калит сўзлар:

таом,
таомланиш ёки тановул
қилиш,
моддий маданият,
антропология,
миллий ошхона.

АННОТАЦИЯ

Бугунги кунда бутун дунёда антропология оламида фаол тадқиқот қилинаётган мавзулардан бири таомланиш маданиятидир. Мақолада таомларнинг анъанавий тарзда этнографик тавсифланишидан тортиб, бугунги кундаги гуманитар, ижтимоий, табиий соҳаларнинг қарашлари билан боғлиқ замонавий комплекс йўналишда ёритишга ҳаракат қилинган. Миллий ошхона ҳар доим классик этнографиянинг бетақдор тадқиқот объекти бўлиб келган ва шундай бўлиб қолади.

Вопросы питания и его значение

Ключевые слова:

еда,
питание или прием пищи,
материальная культура,
антропология,
национальная кухня.

АННОТАЦИЯ

Одна из активно исследуемых тем в современной антропологии – тема культуры питания. В данной статье рассматривается комплексное направление, от традиционного этнографического описания еды до взглядов на современную гуманитарную, социальную и природную сферы. Национальная кухня всегда была и останется уникальным объектом изучения классической этнографии.

¹ Candidate of historical sciences, associate professor, Termez State university. Termez, Uzbekistan.

Бугунги кунда бутун дунёда антропология оламида фаол тадқиқот қилинаётган мавзулардан бири таомланиш (овқатланиш, озиқланиш – М.Ф.) маданиятидир. Мақолани таомларнинг анъанавий тарзда этнографик тавсифланишидан тортиб, бугунги кундаги гуманитар, ижтимоий, табиий соҳаларнинг қарашлари билан боғлиқ замонавий комплекс йўналишда ёритиш долзарб ҳисобланади. Миллий ошхона ҳар доим классик этнографиянинг бетакрор тадқиқот объекти бўлиб келган ва шундай бўлиб қолади.

Таомланиш мавзуси этнографларнинг қарашларича, моддий маданиятнинг бир қисми сифатида кўрилади ва анчадан буён шу тарзда ўрганилиб келинмоқда. Аммо антропологиянинг ўзига хос шартига кўра концептуал равишда ўз ўрнини топиб ўрганиш ҳамда тадқиқ этиш бугуннинг долзарб муаммоларидан биридир. Айниқса, таомланиш маданиятини ўрганишга XX асрнинг бошларидан киришилганлиги ва ўзига хос ранг-баранг хулосаларга келинганлиги антропологлар учун тадқиқот марказига айланиб бормоқда.

Таомлар моддий маданиятнинг муҳим элементи сифатида аҳоли турмуш тарзида ўзига хос ўрин тутати. Шу боис таом инсоннинг шаклланишида асосий феномен ҳисобланади. Таомлар жамиятда турли хил вазифаларни бажаради. Бу масалага турли нуқтаи назардан ёндашиш мумкин. Таомланиш масаласи олимларни доим қизиқтириб келганлиги боис, биринчидан, инсоният моддий маданиятининг ривожланиш тараққиёти тарихини ўрганишда муҳим ўрин тутса, иккинчидан, халқнинг соғлом турмуш кечиришида асосий омиллардан бири бўлиб хизмат қилади. Қолаверса, овқатланиш одамнинг ҳам ақлан, ҳам жисмонан ривожланишида муҳим роль ўйнайди. Моддий маданиятнинг муҳим элементи сифатида таомларни ўрганиш инсоният тарихий тараққиёти жараёнида халқларнинг маданий-иқтисодий алоқаларини, этник тарихини ўрганишга хизмат қилади. Таомларни ўрганиш моддий маданиятнинг айнан турмуш тарзи билан боғлиқ, яъни ўзига хос миллий анъаналар сақланиб қолган жиҳатларини ўрганади.

Таомланиш маданияти, инсон ва таом ўртасидаги муносабат ижтимоий ҳаёт билан боғлиқ бўлиб, амалий билимлар таъсирида шаклланади. Қолаверса, ҳаёт тажрибасининг ажралмас қисми бўлган озиқ-овқат инсон мавжуд бўлишининг зарурий шarti ҳисобланади. Аммо озиқ-овқат мавзусига (озиқ-овқатнинг этнографик тавсифи назарда тутилмоқда) тўхталганда шуни айтиш керакки, озиқ-овқатлар ва таомланиш маданиятига турли даражада ёндашилганда унинг тавсифланиши муаммоларига дуч келинади. Таомланишнинг этнографик ва антропология тавсифини бериш учун ошпазлик (пазандалик – Ф.М.) билимлари тўпланади, тавсифланади ва ўрганилади ҳамда шу орқали этнографиянинг илмий парадигмаларига эришилади.

Халқ турмуш тарзини ўрганишда ҳар хил таомлар тайёрлаш усуллари, таомнинг қай вақтда ва қанча тановул қилиниши, маҳсулотларни сақлаш каби омиллар аҳолининг таомланиш маданияти ҳақида умумий баҳо беради.

Таомланиш – бу соғлиқ гарови, манбасидир, агар у тўғри ва рационал амал қилинса, бунинг учун турли-туман таомланиш режимига, яъни тўғри овқатланиш маданиятига амал қилинган бўлади. Жумладан, юнон файласуфи Суқрот: “Биз ейиш учун яшамаймиз, яшаш учун ейишимиз керак”, – деган фикрлари бунинг далили ҳисобланади.

Таомланиш муаммоларига биринчи бўлиб қисман эътибор қаратган функционалистлардан бири Малиновскийдир[1]. (Malinowski 1922; Firth 1929).

Малиновский ғоялари таъсири остида Одри Ричардс ҳам Шимолий Родезияда (Зимбабве) бембаликларнинг озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш, таом тайёрлаш ва бир-бирига таом тортиқ қилиш урф-одатларини ўрганган. Унинг “Ёввойи қабилаларда очарчилик ва меҳнат” (1932) ва “Шимолий Родезиядаги ер, меҳнат ва парҳез” (1939) китоблари ушбу йўналишнинг ўзига хос классик асарлари ҳисобланади. Кейинчалик бу асарлар “Озиқ-овқат (*Food Studies*) тадқиқотлари” номи билан танилганлиги ҳам фикримиз далилидир[2].

Иккинчи жаҳон уруши даврида АҚШда Маргарет Миднинг фаол иштирокида Таомланиш маданиятини ўрганиш бўйича қўмита (Committee for the Study of Food Habits) тузилади. Қўмита томонидан унинг олдида таомланиш амалиётида озиқ-овқатларнинг ўзгариб бориш жараёнлари ва унга нисбатан давлат сиёсатининг тутган ўрнини ўрганиш вазифаси юклатилади. Ушбу тадқиқотлар урушдан кейин энди ривожланаётган мамлакатларда очликни енгишга ҳамда АҚШ ҳарбий кучларининг Қўшма Штатлардан ташқарида мослашиши муаммоларини ҳал қилишга ёрдам бериши керак эди[3] (Messer et al. 1999: 1368; Mead 2008 [1943]). Демак, бундан кўриниб турибдики, мавжуд вазият бевосита давлат сиёсати даражасидаги масала эканлиги таомланишнинг аҳоли ва жамият ўсишидаги ўрнини ошириб борган.

1960-1970-йилларда озиқ-овқат муаммосини ўрганиш нафақат антропология, балки тарих, социология ва бошқа соҳаларда тадқиқот олиб боришнинг асосий объекти бўлиб хизмат қилди[4] (Messer et al. 1999: 1367–1369). Бу ўринда мавзулар доираси ҳам кенгайиб бориб, ошхона тарихини ўрганишдан тортиб, аҳоли ўртасида шакарнинг ўрни (калория манбаи сифатида), саноат инқилобидан тортиб, семизлик муаммосигача бўлган масалалар ўрганилди ва бугунги кунгача долзарб бўлиб келмоқда. Натижада, антропологияда озиқ-овқатни тадқиқ қилишни фанлараро ёндашув асосида ўрганиш соҳаси шаклланиб (*Food Studies*), бунда дастлаб неоэволюционистик ва структуралистик йўналишлар устунлик қилди.

Биринчи йўналиш (неоэволюционистик) учун озиқ-овқат соҳасини ўрганиш қулай тадқиқот объекти бўлиб, маданият ва табиий муҳит ўртасидаги ўзаро боғлиқликни (табиийки, овчи-термачилар мисолида) намойиш этиш имконини берди.

Марвин Харрис таомланишнинг экологик ва сиёсий-иқтисодий (яъни “моддий”) шароитлар билан боғлиқ ғояларини ишлаб чиқди[5].

Неоэволюционистлар антропологик фикрларни уйғунлаштиришга ҳаракат қилиб, ўзларининг таомланишга оид тадқиқотлари билан (янги антропология) таъсир кўрсатдилар ва табиий фанлар (*биологик, тиббий, экологик ва бошқалар*) билан боғлаб, таомланиш бўйича одамларнинг жинси ва ёшига қараб қоидалар ва таъқиқларни ҳамда уларнинг саломатлиги учун аҳамиятини, шунингдек, овқатланишнинг ўзгариши билан боғлиқ касалликларни ўрганиб, жамиятга татбиқ этдилар[6].

Неоэволюционистлардан фарқли ўлароқ, структуралистлар, хусусан, Клод Леви-Стросс ва Мери Дугласлар одамлар ва ҳодисалар ўртасидаги муносабатларни тартибга солишда таомнинг аҳамиятини таъкидлаб, ошпазлик маданиятининг рамзий томонларини ўрганишди[7]. Хусусан, Дуглас инсонларнинг бир дастурхонда

ўтириб овқатланиши ичимлик ичишдан кўра самимий ҳаракатларни юзага келтиради, деган хулосага келади[8].

1970–1980-йилларда ижтимоий фанларда озиқ-овқат бўйича ишларнинг кўпайиши “идентиклик” тушунчаси муаммосини юзага келтирди[10]. Классик ёзувчилардан бири ҳисобланган Аржун Аппадурай ўзининг ошпазлик китоблари орқали Ҳиндистон миллий ошхонасини дунёга танита олди[11].

1990-йилларнинг охирига келиб, бундай тадқиқотлар тобора кўпайиб борди ва мақолалар тўпламлари нашр этилган бўлса[12], сўнгги ўн йилликларда *Food Studies* соҳасида ихтисослашган “Anthropology of Food”, “Gastronomica”, “Food & History” каби журналлар ва тўпламлар ҳам кўпайиб борди. Ўз ўрнида шуни таъкидлаш керакки, совет этнографиясида моддий маданиятни ўрганиш етакчи йўналишлардан бири бўлишига қарамай таомланиш маданияти этнографияси жуда кам ўрганилган[13].

Сўнгги йилларда Россияда ошпазлик амалиёти билан боғлиқ бўлган ишлар сони сезиларли даражада ошди[14] (Антропология питания 2011; Коды 2011;). Аммо аксарият асарлар ёки тадқиқотларда (баъзи истиснолардан ташқари, хусусан, овқатланиш йўналишини ўрганиш, “соф” антропологик асарлар), жумладан, этногенез ёки этник тарих, иқтисодий-хўжалик тизими ёки ижтимоий муносабатлар, глобаллашув ёки миграцион жараёнлари билан боғлиқ тадқиқотларда озиқ-овқат у ёки бу бирон-бир нарсани ифодалаш шакли сифатида ҳаракат қилди.

Моддий маданиятни ўрганишда А.С. Токаревнинг ўзига хос қоидалари мавжуд бўлиб, унда, масалан, “Бирор буюмнинг инсонга ёки шахснинг муносабатларига боғлиқлигини билиш жуда муҳимдир. Бу буюмларга одамларнинг муносабати қай даражада”, – дейди[15]. Умуман олганда, этнография фанида “нарсалар ичидаги нарсаларни” ўрганиш этнографик ёндашувнинг ўзига хос хусусиятини йўқотиш билан боғлиқ деган фикрларни илгари сурди, яъни этнографик кийим-кечакларни ўрганиш – бичиш-тикиш билан боғлиқ, овқатланишни ўрганиш – рецептлар тўпламини ўрганишга айланади, деган фикрларни илгари суриб, бу этнографияда катта йўқотиш эканлигини қайд этиб ўтади[16]. Масалан, А.Е. Тер-Саркисянцнинг 1998-йилдаги арманлар ҳақидаги монографиясида, озиқ-овқат бобида, илмий матннинг ўзидан кейин, рецептлар рўйхати келтирилади, бу этнографик тадқиқотларда таомланиш маданиятини фақат моддийликка қайтариш учун аниқ уриниш каби кўринади[17]. Ҳатто, С.А. Арутюнов ва Э.С. Маркарянлар этногенез, этник тарих ва маданий эволюция муаммоларини ҳал қилишда озиқ-овқат соҳасидан, яъни озиқ-овқатларни таснифлаш ва пишириш технологияларини ёритган ҳолда тадқиқотда “кириш нуқтаси” сифатида қўллайди[18].

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. ¹ Malinowski B. Argonauts of the Western Pacific. London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1922.; Firth R. Primitive Economics of New Zealand Māori. London: Routledge and Sons, 1929.
2. ¹ Mintz S., Du Bois C. The Anthropology of Food and Eating // Annual Review of Anthropology. 2002. Vol. 31. P. 99–119.
3. ¹ Messer E. Anthropological Perspectives on Diet // Annual Review of Anthropology. 1984. N 13. P. 205–249.
4. ¹ Mead M. The Problem of Changing Food Habits // Food and Culture: a Reader: 2nd ed. / ed. by C. Counihan, P. Van Esterik. New York; London: Routledge, 2008. P. 17–27. [The Problem of Changing Food Habits: Report of the

- Committee of Food Habits, 1941–1943. Washington: National Research Council, National Academy of Science, 1943. (Bulletin of the National Research Council; N. 108). P. 20–31].
5. ¹ Harris M. The Abominable Pig // Food and Culture: a Reader / ed. By Counihan, P. Van Esterik. New York; London: Routledge, 2008. P. 54–66.
 6. ¹ McCracken R. D. Lactase Deficiency: an Example of Dietary Evolution // Current Anthropology. 1971. N 12. P. 479–517; Messer E. Anthropological Perspectives on Diet // Annual Review of Anthropology. 1984. N 13. P. 205–249; Nutritional anthropology 2012.
 7. ¹ Levi-Strauss C. The Raw and the Cooked / trans. By Weightman, D. Weightman. New York: Harper & Row, 1969;
 8. Levi-Strauss C. From Honey to Ashes / trans. by J. Weightman, Weightman. New York: Harper & Row, 1973; Levi-Strauss C. The Origin of Table Manners / trans. by J. Weightman, D. Weightman. New York: Harper & Row, 1978; Douglas M. Deciphering a Meal // Food and Culture: a Reader / ed. by C. Counihan, P. Van Esterik. New York; London: Routledge, 1997. P. 36–54. [Daedalus. 1972. Vol. 101, N. 1. P. 61–81].
 9. ¹ Douglas M. Deciphering a Meal // Food and Culture: a Reader / ed. by C. Counihan, P. Van Esterik. New York; London: Routledge, 1997. P. 40–41.
 10. ¹ Hobsbawm E. The Invention of Tradition // The Invention of Tradition / ed. by E. Hobsbawm, T. Ranger. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1983. P. 1–14; Андерсон Б. Воображаемые сообщества. М.: Канон-Пресс-Ц; Кучково поле, 2001 [1983]; Барт Ф. Введение // Этнические группы и социальные границы: социальная организация культурных различий: сб. ст. / под ред. Ф. Барта. М.: Новое издательство, 2006 [1969]. С. 9–48.
 11. ¹ Appadurai A. How to Make a National Cuisine: Cookbooks in Contemporary India // Comparative Studies in Society and History. 1988. Vol. 30, N 1. P. 3–24.
 12. ¹ Food, Health and Identity 1997; Food and Gender 1998; Food, Drink and Identity 2001; Drinking Cultures 2005; Food, Drink and Identity in Europe 2006
 13. ¹ Арутюнов С. А. От спокойной к ускользящей материальности: о проблемах этнографического изучения материальной культуры (интервью Н. В. Богатырь) // Этнографическое обозрение. 2011. № 5. С. 5–19; Богатырь Н. В. Современная технокультура сквозь призму отношений пользователей и технологий // Этнографическое обозрение. 2011. № 5. С. 30–39.
 14. ¹ Традиционная пища как выражение этнического самосознания / отв. ред. С. А. Арутюнов, Т. А. Воронина. М.: Наука, 2001; Хлеб в народной культуре: этнографические очерки / отв. ред. С. А. Арутюнов, Т. А. Воронина. М.: Наука, 2004; Питание в культуре этноса: материалы Шестых Санкт-Петербургских чтений. СПб.: РГПУ им. Герцена, 2007.; Хмельное и иное: напитки народов мира / отв. ред. С. А. Арутюнов, Т. А. Воронина. М.: Наука, 2008; Этнографическое обозрение. 2012. № 5. Специальная тема номера: Пищевые предпочтения и конструирование идентичности / отв. ред. И. А. Морозов;
 15. ¹ Токарев С. А. К методике этнографического изучения материальной культуры // Советская этнография. 1970. № 4. С. 3–17.
 16. ¹ Токарев С. А. К методике этнографического изучения материальной культуры // Советская этнография. 1970. № 4. С. 3.
 17. ¹ Тер-Саркисянц А. Е. Армяне: история, этнокультурные традиции. М.: Восточная литература, 1998.; Тер-Саркисянц А. Е. Пища // Армяне / отв. ред. Л. М. Варданян, Г. Г. Саркисян, А. Е. Тер-Саркисянц. М.: Наука, 2012. С. 233–247. (Народы и культуры).
 18. ¹ Культура 1983